

Informační bulletin historické společnosti pro aktualizaci odkazu české reformace VERITAS č. 2/1994

pro informaci svých členů vydává VERITAS podle potřeby

Zpráva o jednání valné hromady historické společnosti VERITAS konané dne 29. května 1993 v přednáškovém sále ETF UK v Praze 1, Jungmannova 9.

Valné hromady se zúčastnilo 35 členů společnosti. Po zahájení písní Jezu Kriste, štědrý kněz byla za předsedající jednání zvolena PhDr. L. Franková, CSc., která seznámila účastníky s programem jednání. Bylo schváleno jednomyslně. Zapisovatelkou byla zvolena L. Burianová. Následovaly dva zásadní referáty: PhDr. Sakař promluvu o osobnosti J. Nepomuckého a PhDr. Melmuková podala informaci o přípravě televizní relace o J. Nepomuckém. Oba referáty otiskujeme v plném znění.

Jednatel dipl. tech. Řičař podal zprávu o činnosti výboru, jehož členy jsou: ThDr. J. Lášek, doc. PhDr. E. Melmuková, PhDr. V. Sakař, CSc., PhDr. Lud. Šmíd a dipl. tech. K. Řičař.

Oznámil, že na ustavující valné hromadě projednané stanovy společnosti VERITAS byly schváleny ministerstvem vnitřní věci dne 18. 5. 1992. Činnost společnosti se promítla do těchto ustavených sekcí:

- badatelská: vedoucí dr. Lášek a dr. Melmuková – 22 členů
- muzeálně-kulturní: vedoucí dr. Sakař – 8 členů
- genealogická: vedoucí dipl. tech. Řičař – 15 členů
- styk s veřejností a vydavatelská: vedoucí dr. Šmíd – 14 členů
- archivní: vedoucí dr. Franková a dr. Fialová – 10 členů

Společnost má k 29. květnu 1993 71 řádných členů. Počet členů dle církevní příslušnosti: ČCE – 64, CČSH – 3, Jednota bratrská – 1, BJB – 1, Církev pravoslavná – 1, Svobodná ref. církev slovenská – 1.

Funkci pokladníka vykonával doposud jednatel. Výbor společnosti byl rozšířen o pokladníka, za kterého byla zvolena Mgr. Kratochvílová. Hospodaření společnosti:

- příjmy 4 400,- Kč (příspěvky, dary)
- vydání 2 900,- Kč (poštovné, tisk)
- zůstává 1 500,- Kč

Protože pro pořádání různých akcí, zejména vydavatelského rázu, se nedostává finančního zajištění, vyzývá výbor všechny členy, aby hledali vhodné sponzory, kteří by pomohli řešit hospodářskou situaci. Zprávy z jednotlivých sekcí:

Sekce badatelská a kulturně-muzejní pracovaly v uplynulém roce za vedení dr. Melmukové a dr. Sakaře společně. Projednávaly otázky oslav J. Nepomuckého a zabývaly se obsahem nových učebnic dějepisu pro základní a střední školy. Byl vypracován obsáhlý kritický elaborát a předán Ekumenické radě církví v ČR s žádostí o projednání na ministerstvu školství.

Sekce genealogická se sešla celkem dvakrát. Projednala zpracování kronik významných reformačních rodů. Rozvíjí se práce na historii starých českých pobělohorských rodů. Pro usnadnění práce sekce připravuje seznam míst uložení potolerančních evangelických matrik.

Sekce publikační připravila vydání 1. čísla BULLETINU, který byl přítomným rozdán.

Sekce archivní. Přítomní byli informováni o jednání se Státním ústř. archivem v Praze o možnosti převzetí církevních archiválií do péče tohoto ústavu. Dr. Fialová podala zprávu o spolupráci s archivní službou Evangelické církve Hesensko-Nasavské a o spolupráci s dr. Baierem, týkající se plánované konference církevních archivářů v Praze v roce 1905.

Bratr Ulman informoval o přípravě otevření památníku Johanna Mathesia v jáchymovském sboru ČCE ve spolupráci s Evangelickou církví v Rochlitz.

V diskusi upozornili členové na nutnost věnovat větší péči a pietě místům na Staroměstském náměstí. Je třeba pořádat vzpomínky k různým výročím a dobře o těchto akcích informovat veřejnost.

Dr. Volek na problematiku správného postoje reformační veřejnosti k historickým událostem a rozporuplnému postoji katolické strany. Je nutné, aby společnost VERITAS seznámila českou veřejnost hlavně učitelskou s jednostranným pohledem na naše dějiny. Učitelé tápají. Doporučuje iniciovat na pedagogické fakultě UK svolání učitelů dějepisu a historickou pravdu s nimi projednat a ujasnit.

Bratr farář Veselý z Bratislavy pozdravil shromážděné jménem luterských evangelíků na Slovensku a projevil přání, aby spolupráce našich národů i nadále pokračovala.

Závěrem bylo schváleno usnesení:

1. Výbor VERITAS doplní stanovy a předloží je k registraci MV
 - a) upřesní územní působnost VERITAS na ČR (čl. 1 a 2)
 - b) článek 3 bude doplněn o členství zahraničních zájemců
 - c) článek 6 doplnit „volební období výboru je dvouleté“
2. Výbor předloží Magistrátu hl. m. Prahy žádost o zajištění piety u pomníku M. J. Husa a místa popravy českých pánů.
3. Výbor zašle vedení reformačních církví návrh na uspořádání vzpomínkových akcí vztahujících se k české reformaci – náležitá publicita a dobrá organizace: průvod, kladení věnců, společná shromáždění atp. (jedná se např. o 7. 11., 21. 6. apod.)

Zpěvem posledních dvou veršů písně Jezu Kriste, štědrý kněže byla valná hromada ukončena.

zapsal: dipl. tech. Řičař, jednatel

Ke kultu Jana Nepomuckého – dr. Vladimír Sakař

Dnes je mým úkolem pojednat stručně o celém souboru otázek, spojených s významem kultu Jana Nepomuckého. Vlastní pohnutkou k tomu je to, že v tomto roce vzpomíná římskokatolická církev 600. výročí jeho kruté smrti. Centrem těchto oslav je náš stát, Česká republika. Byli jsme svědky slavností v Nepomuku, jeho rodišti, i v Praze. Ať chceme, nebo nechceme, toto výročí se nás dotýká. Je potřebí, abychom byli informováni o tom, jak je celá věc vykládána a jaké důsledky mohou eventuálně z této skutečnosti vyjít.

Celé oslavy jsou nepochybně výrazem silného oživení aktivity římskokatolické církve u nás. Toto výročí je pro ni jedním z odrazových můstků.

V současné době je osobnost Jana Nepomuckého viděna jako:

- a) osobnost bojovníka za práva církve,
- b) jako osobnost mučedníka zpovědního tajemství,
- c) jako osobnost světce, který měl uvést „kacířský“ český národ po porážce stavovského povstání a konci třicetileté války opět do Evropy,
- d) v poslední době se začíná uplatňovat také hledisko, podle něž by mohl být jakousi spojnicí mezi římskokatolickou koncepcí českých dějin a historickou realitou těchto dějin,
- e) obdobně se objevuje také výklad o tom, že jde o spojovací článek mezi historií Čechů a Němců v zemích českých.

Nejprve bude potřebí seznámit se s tím, co je o J. Nepomuckém bezpečně známo.

Narodil se někdy kolem roku 1350 v západočeském Nepomuku (pozn. Pomuk a Nepomuk jsou názvy užívané pro jeho rodiště téměř současně, později převládl název Nepomuk). Jeho otcem byl jistý Welfflin. Byl pravděpodobně Němec. O jeho mládí nevíme nic (o tom uváděné zprávy jsou legendární – jde o vyprávění, že ministroval v tamním klášteře a chtěl být knězem).

Jeho život známe vlastně až od doby, kdy přišel do Prahy a dostal se jako absolvent univerzity do univerzitních záznamů. Víme o něm, že byl klerikem pražské arcidiecése, známe jeho služební postup i jeho značně úspěšnou akademickou dráhu. Byl také velmi úspěšným ve vykonávání úřadů. Zřejmě byl pilný, nadaný a poslušný. V letech 1375–1380 byl notářem pražského arcibiskupa: mezi jeho četné církevní funkce patřilo oltářnictví kaple sv. Erharda a sv. Otýlie ve svatovítském chrámu. Od roku 1380 byl arcibiskupovým sekretářem. V téže době byl farářem u sv. Havla na Starém Městě pražském (odtud je také jeho jediný autograf – inventář kostela). Studoval práva nejdříve v Praze, potom v Padově (kde byl rektorem studentů ze zaalpských zemí). V Padově studoval v letech 1383–1387, kdy se stal doktorem dekretů (práv). V témž roce dosáhl téhož grádu také v Praze. V letech 1389–1392 byl arcibiskupským vikářem, od roku 1387 byl kanovníkem u sv. Jiljí na St. Městě pražském, od roku 1390 byl arciděkanem žateckým a vyšehradským kanovníkem byl od roku 1389 do roku 1392. V době své smrti byl generálním vikářem arcibiskupa Jana z Jenštejna.

Milostivé léto, vyhlášené papežem Bonifácem IX. připravilo do značné míry výhodnou situaci pro Václava IV., který měl v úmyslu založit v západních Čechách biskupství. Pravděpodobným kandidátem byl vyšehradský probošt Václav Králík z Bubenic, velmi bohatý mnohoobročník a obratný diplomat. Pravděpodobným místem založení nového biskupství byly Kladruby u Plzně, kde byl bohatý benediktinský klášter, jehož majetku mělo být použito jako zázemí pro nově vzniklé biskupství. Opat kláštera Racek byl v té době těžce nemocen. Zemřel koncem února či počátkem března roku 1393. Benediktini v Kladrubech přikročili velmi brzy k volbě nového opata. Již 7. března byl zvolen novým opatem mnich Olen. O tom byl informován arcibiskup Jan z Jenštejna, panovníkovi však nebylo nic oznámeno. Arcibiskup vyhlásil ihned lhůtu k uplatnění námitek proti volbě. Nikdo nestačil vyslovit své stanovisko, protože již 10. března dal arcibiskup svému generálnímu vikáři příkaz k potvrzení volby. Arcibiskup tedy zhatil králův plán na založení nového biskupství. Král nemohl totiž vyslovit proti volbě své námítky (měl na to právo již podle ustanovení Zlaté buly siciiské) – byl tou dobou na hradě Žebráku. Samozřejmě se ho arcibiskupovo jednání dotklo. Po 16. březnu 1393 se vrátil panovník do Prahy s úmyslem věc vyřídit.

O jeho návratu do Prahy se generální vikář Jan Nepomucký dověděl velmi brzy a spolu s arcibiskupovým oficiálem uprchl za arcibiskupem do Roudnice, někteří pánové – členové královské rady – pak písemně vyzývali arcibiskupa k návratu. Ten se dal přemluvit a spolu s Janem Nepomuckým, Mikulášem Puchníkem a svým hofmistrem Něprem z Roupova se vydal ku Praze. Zůstali však na arcibiskupském statku v Kyjích. Královi důvěrníci – jeho zpovědník Mikuláš z Unhoště a maršálek královského dvora naléhali, aby se arcibiskup se svým doprovodem dostavil ke králi. Při tom předali ostrý královský list arcibiskupovi, hrozící mu utopením, pokud neodevzdá králi všechny své hrady a neodejde ze země. Nakonec po záruce osobní bezpečnosti, kterou dával nejvyšší králův hofmistr Jindřich Škopek z Dubé, vstoupili 18. března do Prahy. Druhého dne mělo být jednání, na němž mělo dojít k nápravě. Konala se porada zástupců obou stran, aby mohly být urovnány sporné záležitosti. Dne 20. března měla být smlouva slavnostně schválena na schůzce panovníka a arcibiskupa.

Král se svým dvorem odebral do kláštera rytířů sv. Jana Jeruzalémského, kam také dorazil arcibiskup se svým doprovodem. Schůzka měla velmi dramatický průběh – král se před tím opil a rozzuřil se. Vykázal hofmistra Něpra z Roupova, arcibiskupa, Jana z Nepomuku, Mikuláše Puchníka a mišenského probošta Václava odvedli do kapitulni síně svatovítské kapituly. V poslední chvíli se arcibiskupa ujali jeho zbrojnoši a vyvedli jej ven do jeho paláce. K jednání byl přiveden také doktor dekretů Bohuslav Janův z Krnova, jehož udeřil král jílcem meče do hlavy tak, že začal krváčet. Pak ho dal odvést do hradního purkrabství. Pokračoval ve výslechu a dal Jana Nepomuckého a Mikuláše Puchníka odvést na staroměstskou radnici a odtud na rychtu. Tam dal

Mikuláše Puchníka a Jana Nepomuckého mučit. Byli oba štosováni a pálení pochodněmi na boku. Jan Nepomucký byl navíc ještě mučen přikládáním palečnic. Když ani poté nevypovídali zajatci to, co chtěl slyšet král, dal je znovu mučit pálením na bocích a sám se této činnosti účastnil. Nakonec se unavil, patrně i vystřízlivěl a měl obavy z toho, co se stalo. Účastníci musili odpřisáhnout, že nebyli mučeni. Rytíř Něpr z Roupova tak učinil, podobně i probošt Václav a Mikuláš. Jan Nepomucký byl již mrtev, proto ho dal král vhodit do Vltavy.

Zahynul zřejmě na krvácení do mozku (zlomenina spodiny lebeční). Stopy mučení a rozbití hlavy se zlomeninou spodiny lebeční byly zjištěny při antropologickém rozboru. Vše bylo dokonáno večer 20. března 1393.

Takový je základ a známá data o věci. Nesporné je, že králův postup nebyl korektní. Obětí se stal bezbranný úředník, který ani snad neznal podstatu pře svého pána. Zajímavé je, že arcibiskup a mniši kláštera v Kladrubech si byli vědomi toho, oč běží. Nově zvolený opat Olen sám určil prokurátora (mnicha Petra), který měl jeho jménem vykonat přísahu. Těm však i za sebe určil nástupce. Jan z Jenštejna uprchl z Prahy, pak se na královy intervence (a bezpečný list od něho) vrátil 29. března do Prahy. Z jednání však prakticky uprchl a již 23. dubna byl v Českých Budějovicích, odtud s pomocí Jindřicha z Rožmberka odešel ze země. V Římě papeži předložil všechny své stížnosti, protože doufal, že papež Bonifác IX. zahájí proti Václavovi IV. proces, což se nestalo. Z Jenštejnovy žaloby u papeže vyplývá, že v žádném případě nešlo o nic jiného než o obsazení opatství kláštera v Kladrubech. Nešlo o zpovědní tajemství. Tím odpadá tvrzení, že byl Nepomucký mučedníkem zpovědního tajemství.

Dalším problémem je otázka, zda byl bojovníkem za práva církve – důvod panovníkova rozhořčení byl jasný – král „měl do toho co mluvit“. Byly flagrantně porušeny zemské zákony. Nelze tedy Jana Nepomuckého srovnávat s canterburským arcibiskupem Tomášem Becketem (sv. Tomáš Becket), protože Jindřich II. skutečně v klarendonských člancích zasahoval do pravomoci církve (např. vztáhl na sebe příjmy z neobsazených beneficií) – alespoň podle názoru římskokatolické církve (král Jindřich VII. jej škrtl ze seznamu svatých). Musíme také povážit, co mělo pro církevní politiku českého panovníka (a patrně i pro pražskou arcidiecési) větší význam – zda biskupství nebo klášter. Nešlo ani o zásah do majetku církve, protože kladrubské důchody a statky měly být opět obráceny ve prospěch církve. Je tedy patrné, že ani tento důvod není zcela korektní. Šlo totiž o věc administrativní a nešlo o persekuci pro víru nebo obětování se za někoho jiného.

V poslední době se objevují pokusy o postavení Mistra Jana Husa a Jana Nepomuckého na touž úroveň – že totiž oba chtěli nápravu v církvi a okolo ní – každý jinak. Tu rozhodně musíme Jana Nepomuckého bránit – o žádnou reformu mu nešlo. Víme, že patřil k těm, kdo se stavěli nepříznivě k milíčovským opravným snahám. Sám patřil k těm, kdo zakročovali proti Mistru Matějovi z Janova. V roce 1392 mu zabavil dva rukopisy: jeden český, psaný na pergamenu, druhý na papíře. V jednom případě šlo snad o rukopis překladu Bible do češtiny. Nelze tedy doktora Jana Nepomuckého podezírat ze sympatií k reformním snahám.

Velmi významným je další okruh otázek, souvisejících s tím, že Jan Nepomucký byl světcem, který měl po Bílé hoře „uvést Čechy do Evropy“. Nechci nijak polemizovat s vážností této formulace – jen jde o to, do jaké Evropy – její protestantská část měla dobré ponětí o Husovi v nemalé míře zprostředkované luterskou reformací. Do této Evropy – protestantské – nemuseli Čechevé být uváděni, tam byli dobře známi skrze husa. Do katolické části Evropy, jejíž značná část byla pod vládou Habsburků – tam patrně ano.

Dost neseřídně působí tvrzení, že Jan Nepomucký, jsa německého původu, je jakýmsi „oprávcem“ vztahů mezi Čechy a Němci, porušených husitstvím. Toto tvrzení dost dobře neobstojí, protože husity byli také Němci – a pokud byli věrni čtyřem artikulům a později kompaktátům, byli zahrnováni mezi věrné Čechy. Snad jen např. uvedu některé skutečnosti. V Praze měli němečtí husité svou faru, právě tak, jako např. v Žatci, kde měli svého německého kazatele. Právě tak v Lanškrouně, který byl tehdy převážně německý, měli kněze Němce (německy sloužili i

bohoslužby). Mezi mučedníky husitství jsou také Němci. To, že husitství je jevem výrazně českých lidí, je romantickou představou. Šlo by tedy o jednotu katolicky zabarvenou.

Argumenty tohoto typu jsou zaměřeny tak, že zdůrazňují Jana Nepomuckého jako světce, který měl Čechy začlenit do Evropy pod totalitním nárokem římskokatolickým.

To, co jsem řekl, není zaměřeno proti Janu Nepomuckému osobně. Mně samotnému je ho velmi líto a není mi po chuti justiční vražda provedená pod dohledem panovníka, který supluje kata. Nejde o útok na památku ubohého, politováníhodného člověka. Jde spíše o jeho obranu proti jeho „obráncům“, kteří licitují pro splnění svých cílů jeho památkou.

Konečně pak zbývá ještě otázka využití, či spíše zneužití jeho hrozné smrti v dalších souvislostech. Dnes se popírá, že by jedním z cílů zavedení jeho kultu bylo, aby byla zatlačena paměť na jiného mučedníka Jana. Že prý je to jeden z výmyslů Jiráskových, dodatečně požehnaný Zdeňkem Romanovičem Nejedlým. Prameny bohužel hovoří ve prospěch tohoto názoru. Dovolím si uvést alespoň některá svědectví:

Ještě v roce 1720 bylo na poličské panství volána vojsko, aby zabránilo poddaným ve svěcení Husova svátku. Při svatořečení o oslavách Nepomukových v roce 1721 byl ku slavnostem zvolen týden okolo Husova svátku, na Hradě byly na lešeních vyvěšeny nápisy, zvěstující, že labuť (Nepomucký) nad husou (Mistrem Janem Husem) zvítězí a moc pokornou zamezí. I režie svátku byla velmi podobná oslavám svátku Mistra Jana (ohně u Karlova mostu, hudba v jeho okolí, zpěvy). Velmi důkladným svědectvím je také hra, kterou dali předvádět žákům piaristé v Litomyšli – Jan Hus lžidoktor na katedře morové a Jan Nepomucký, doktor na katedře Boží. Tato hra vskutku takové řešení podává – Nepomuk nahrazuje Husa. Dokonce i hrabě Trautmansdorf doporučuje totéž. Dokladů je samozřejmě více. Ostatně tajní evangelíci i kališníci si byli léto skutečnosti vědomi. Již v 18. století, a možná, že ještě dříve, bylo tvrzení, že Jan Nepomucký není svatý, stíháno jako vážné rouhání a přísně trestáno.

Dokonce ještě ve dvacátých letech 20. století byli lidé postihováni za to, že o jeho svatosti pochybovali. Dálo se tak podle rakousko-uherského zákona na ochranu náboženství.

Myslím, že není účelné, abych vyprávěl o tom jak byly sháněny doklady k svatořečení Jana Nepomuckého, a jak byly někdy násilně vymyšleny. Nešlo totiž o pětce dávno ctěného – teprve Barthold Pontanus z Breitenberka v roce 1602 o něm hovoří, jako o světci, ba řadí ho mezi zemské patrony, respektive to předpovídá.

Již Dobrovský ostatně prokázal, že svatořečení bylo vztaženo omylem na osobu, jíž si vymyslel Václav Hájek z Libočan, který z historického Jana Nepomuckého udělal Jany dva – jednoho utopeného jako královnina zpovědníka (pro dodržení zpovědního tajemství) v roce 1383 a druhého, utopeného pro záležitost volby opata kladrubského kláštera v roce 1393. Toto však nevytýkáme – nejde o omyl v osobě. Jde o jednoho a téhož Jana Nepomuckého. Je mu třeba ovšem dát v českých dějinách místo, jež mu náleží – že se stal předmětem zbožného podvodu českých jezuitů, vlastenecky cítících, kteří měli dobrý úmysl. Rád bych zakončil citátem z obhajoby Nepomukovy, sepsané J. Pekařem: „A který český historik by nevěděl, že srovnání Jana Husa s Janem z Pomuka, srovnání nesporné velikosti s mučedníkem episodického významu, vypadne pro tohoto v každém směru nevýhodně!“

„Mlčení v době svobody a demokracie?“ Eva Melmuková – Šašecí

V červnu t. r. se mi dostal do ruky rozmnožený exemplář otevřeného dopisu Ing. Jana Krejčího z Plzně. Autor v něm vyjadřuje své pohoršení nad částí projevu prezidenta republiky

Václava Havla při oslavách Jana Nepomuckého 15. 5. 1993. Vyslovil velmi důrazně své podivení nad tím, že ani vedení ČCE, ani vedení ETF UK k této věci (srovnávání Jana Nepomuckého s M. Janem Husem) nezaujalo veřejně zřetelné stanovisko. Vzhledem k tomu, že mezi „mlčícími“ (Smolík, Trojan; Hejdánek. Rejchrtová, J. Čapek) bylo uvedeno i mé jméno, pokládám za potřebné padat v této souvislosti některé základní informace – a to nejen o zmíněném projevu prezidenta Havla, který je pouze jedním ze symptomů širších historických souvislostí. Nepatřím ovšem k vedení fakulty. mj. právě proto, že jsem tyto souvislosti vnímala dostatečně včas (viz můj článek „O budoucnosti této země a údajné kolaboraci evangelíků“; ET–KJ 1990, č. 16, 17, 18).

Jako historik jsem si ovšem vědoma odpovědnosti a povinnosti pravdivého a nedvojznačného postoje. Proto jsem na jaře t. r. neodmítla svou účast v připravovaném televizním pořadu o Janu Nepomuckém. Původně, dle pozdější informace, byla o tuto účast pořádána doc. Rejchrtová, po jejím odmítnutí se pracovníci televize obrátili na mne. O předcházejícím jednání jsem samozřejmě nevěděla a požadavkem byla velmi překvapena. Když jsem si prohlédla náčrt scénáře, zeptala jsem se, co se vůbec ode mne očekává, protože z hlediska české reformace („nekatolický pohled“) mohu hovořit jen jasně a otevřeně. Ve stejném smyslu jsem mluvila i na pracovní poradě v březnu t. r. ve studiu v Londýnské ulici, kde byla řada účastníků, ale z reformačních církví jsem byla zcela sama. Můj postoj některé z přítomných rozhořčoval, jiní však projevíli pochopení pro to, aby v televizním vysílání slyšela veřejnost i názor výrazně odlišný. Poté byl smluven ještě rozhovor o podrobnostech vystoupení s dr. J. Polcarem (uskutečnil se v přátelském duchu ve vzájemném respektu). Dle dohovoru jsem měla potom před kamerou hovořit s dr. Polcarem před některou z poškozených soch Jana Nepomuckého. Rovněž bylo tehdy stanoveno datum natáčení (v dubnu). K uvedenému datu ani nikdo potom se již nikdo z televizního štábu neohlásil, nikdo z těch, kteří se mnou jednali, mi už nesdělil, zda byl pořad zrušen, odložen nebo změněn. Jen z doslechu jsem zjistila, že jakýsi podobný pořad (s účastníky, kteří byli v původním scénáři. ale ovšem beze mne) řada známých viděla někdy zanedlouho po původně stanoveném datu. Jelikož od jednání uplynulo téměř půl roku, aniž mi bylo cokoli sděleno, necítím se již vázána ohledy fair play a mohu přispět i takto k pohledu na výročí Jana Nepomuckého. Co vlastně zřejmě narazilo a nesmělo být prezentováno široké veřejnosti? Dohoda o tom, jak budu hovořit, byla jasná. Šlo v podstatě o čtyři okruhy:

1. Poškozená socha Jana Nepomuckého z konce 18. stol není projevem primitivního vandalismu, ale výrazem boje proti totalitě. Nešlo přece o konfrontaci dvou různých myšlenkových směrů, ale o tvrdě prosazovanou totalitní moc, která nebyla ochotna přijmout a respektovat názor a postoj druhého, vyžadovala jen bezpodmínečné podrobení. Symbolem této moci byl českým „nekatolíkům“ Jan Nepomucký.

2. Potomkům české reformace byl nepřijatelný Jan Nepomucký zejména také jako „mučedník zpovědního tajemství“. Právě povinná velikonoční zpověď byla od poloviny 17. století jednou z nejstrašnějších zbraní, která měla kontrolovat všechny „ideologické úchytky“, rozrušovat nekonformní společenství a ohrožovat je existenčně i fyzicky. O účasti na zpovědi byly vedeny povinné záznamy.

3. Lze ovšem chápat, že tento Jan Nepomucký byl přijímán jako národní světec tou částí českých katolíků, kteří prožívali své vlastenectví na linii Balbín – Vavák. I to tvořilo později jednu. byť velmi specifickou větev českého národního obrození.

4. Reformační církve nevzývají svaté, ale vzpomínají na svědky víry. Svědkem víry je ten, kdo zápasí ve svém životě o věci podstatné. Politováníhodná a krutá justiční vražda veřejného činitele není ovšem v tomto smyslu porovnatelná se svědectvím víry těch, kteří pouze pro svobodu svědomí a věrnost poznané pravdě se stali oběťmi mnoha justičních vražd. Snad každý z tolerančních sborů ČCE má na svém území některý z těchto ztracených hrobů. Máme kde se učit, co znamená věrnost pravdě a spravedlnosti.

Nebyla jsem příliš překvapena naznačením vývojem věcí ani např. projevem p. prezidenta v Nepomuku. Je to, jak jsem na počátku zdůraznila, důsledek širších historických souvislostí současné politické a ideové oficiální orientace. Je mi ovšem líto každé zbytečné retardace a domnívám se, že ti, kteří se bojí nazývat věci pravými jmény a nehrají otevřenou hru, prokazují svému vlastnímu společenství medvědí službu, rozhodně v dlouhodobém výhledu. To však už není v mé kompetenci.

V mé kompetenci není ani vedení ČCE nebo ETF UK, nemohu za ně ani hovořit ani na ně oficiálně působit. Nemůže to ani Ing. Krejčí ani kterýkoli jiný křesťan.

Souhlasím do jisté míry s tím, že „mlčení v době svobody a demokracie naznačuje rozklad základů naší církve“. Základem církve – i naší – je však Ježíš Kristus, ne její reprezentace ani bohoslovecká fakulta. Proto jsem klidná. A domnívám se (věřím, že právem), že i mezi potomky české reformace je oněch „7 000 těch, jejichž kolena neskláněla se před Bálem“. (1 Kr 19,18).

Pohled na zlatý věk pobělohorský

Milan Zelenka

Jedním z neuralgických bodů výkladu, hledání smyslu, eventuelně zneužití českých dějin, je doba pobělohorská. Někteří ji chápou jako období úplného úpadku, jiní jako zlatý čas duchovní jednoty, uměleckého vzestupu národa atd. Pokusme se v zájmu pravdivého obrazu dějin o hledání sine ira et studio. Zdůrazňujeme, že půjde jen o informativní pohled, neboť látka byla odborně a rozsáhle zpracována.

Rozhlédneme se ve čtyřech rovinách:

1. jak se v době pobělohorské vyvíjel český stát,
2. jak vypadalo stavebnictví a výtvarná kultura,
3. jak se tvořil život duchovní a
4. jaký byl stav země ekonomicko-sociální, ponechávající stranou vojenství, hudbu aj.

1. Pokud jde o vývoj českého státu (Z. Kalista: *Idea čes. státu*, s. 77) „Vystihnouti údobí českých politických dějin mezi léty 1620–1848 jediným jmenovatelem je dozajista velmi obtížné a nese s sebou vždy určité nebezpečí nepřesnosti. Přece však můžeme – aspoň přibližně – označiti tuto periodu v osudech našeho státu jako periodu s převahou moci panovnické, při čemž první části její – od roku 1620 do roku 1740 – připadá spíše úkol epochy přípravné, otevírající rozličným způsobem cestu neomezenému rozhodování monarchovu, druhé části pak – létům 1740–1848 – vlastní uskutečnění absolutistického státu“. Jednotlivé etapy zmíněného vývoje jsou: vydání nové ústavy (tzv. Obnovené zřízení zemské) dne 10. 5. 1627 pro Čechy a dne 1. 6. 1628 pro Moravu, charakteristické tím, že definitivně stanovila, že český trůn je dědičný v habsburském rodu do vymření rodu po meči. Dosud měli stavové právo volby a přijetí nového krále. Zemští úředníci, doposud odpovědní králi a stavům, odpovídají pouze králi. V Čechách k dosavadním třem stavům přibyl čtvrtý stav: duchovenstvo. Města byla omezena na jeden hlas. Panovník si vyhradil právo inkolátu, tj. uvádění cizí šlechty do Čech a jmenování nových šlechticů.

Za Leopolda I. nedošlo k splnění žádosti českých stavů, aby dvůr přesídlil z Vídně do Prahy. Vnitřní odpor „loyální“ české aristokracie, přes zbohatnutí umožněné jí právě Habsburky, se projevil při pokusu v letech 1741–1743 Karla Albrechta Bavorského usednout za pomoci Francie na trůn po Marii Terezií. Bez zjevného nátlaku mu 19. prosince 1741 čeští stavové holdovali jako novému králi a pražský arcibiskup hrabě Manderscheid sloužil slavnostní „Te Deum“. Když byl pokus vojensky likvidován, zapracovala justice Marie Terezie. Arcibiskup dostal domácí vězení,

v Břežanech, hrabě Jan Václav Kaiserstein, Jan Václav Paradox, hrabě Frant. Kolovrat, hrabě Michna z Vacínova, hrabata Kazimír a Frant. Václav z Bubna, jakož i nejhrořlivější spolupracovník Karla .Albrechta Karel David, odsouzení k smrti. Potom omilostněni, nebo utekli. Přemnozí však tvrdě platili: pražští židé 150 000 zlatých.

Plně se projevilo ustanovení Obnoveného zřízení o rovnoprávnosti češtiny a němčiny, které umožňovalo dvoru užívat pouze němčiny a preferovat ji v kultuře.

Reformy tereziánské. (Z. Kalista, op. cit., s. 83) „Podstata reformy Marie Terezie záležela jednak v tom, že omezila a později úplně odňala správu země dosavadním reprezentantům obce stavovské, jednak sloučila správu zemí českých a zemí alpských, dávajíc tím vlastně základ k pozdějšímu dualismu říše rakousko-uherské“.

Teprve události roku 1848 narušily konečně trpělivý, plánovitý pokus o likvidaci českého státu, započatý již v době předbělohorské.

2. Jak vypadalo stavebnictví a výtvarná kultura?

Trefně je charakterizuje prof. V. V. Štech (Poznámky o baroku, Panorama 2., 1970, s. 8) „Ať chceme nebo nechceme, pořád zůstává pravdou, že jsme barokní země. Barokní země v jakési zvláštní výhradnosti, naprosto odlišná od baroka rakouského nebo od baroka bavorského a zcela rázem, povahou i smyslem se lišící od baroka zemí, ve kterých katolicismus v míjění poměrů neovládnul jednání i myšlení, jako u nás po bitvě na Bílé hoře“. (Dodejme jen, že v Rakousku se vývoj koncem 16. a v 17. století neodlišoval příliš od vývoje v Čechách, včetně protireformace). „...barok platí u nás už pro 17. století a vyznačuje zevně celou zemi, tvarově bohatou, zem, která má zvláštní tempo a rytmus, která se vyznačuje oním plastickým rázem měst, vesnic, ale také samot, kopců, kde místa byla dostavěna nebo dokončena a spojují se v jeden celek s ostatkem naší půdy. ...Dalo by se říci, že s barokem přišlo do Itálie a potom i do řady zemí, které Itálii myšlenkově podléhaly, nové náboženství. Náboženská, jež už neměla lidskost, zřetelnost a logiku renesance, nýbrž kde byl celý cíl člověka postaven mimo jeho pozemskou existenci, do nebes a do posmrtného života. Byl to hlavně zmrzačený španělský voják Ignác z Loyoly, zakladatel řádu jezuitského, který vlastně dovršil změnu renesančního, možno říci často dosti pohanského náboženství v onen přísný, strohý katolicismus, se kterým současně byla dostavěna složitá společenská pyramida feudalismu, odstupňovaného postavením třídy vládnoucí od vrstev poslouchajících – sloužících, až k onomu poddanému lidu, který směl jenom sloužit. Až do těch zповědných cedulek...“ (op. cit., s. 9) „...Zelená hora, stejně jako všechny sochy sv. Jana Nepomuckého a sv. Václava, sv. Vojtěcha, všechny mluví o společném vřelém citu věřících (rozuměj římskokatolických), tedy obyvatelstva zemí českých (resp. té jeho části, které bylo dovoleno se projevit). To je rys stejně příznačný, jako ona vnější skvělost, tvarové bohatství, fantastika myšlenková a posvěcování domácí půdy kultem jedině tehdy možným.“ Doplňme, že toto živé umělecké dění mělo i protireformační služebnost. Dokladem je na příklad kaple v Cholticích (Umělecké památky Čech I, 1977), na jejíchž stěnách jsou barokní zobrazení „kacířů“. M. J. Hus je tam ve vybrané společnosti Aria, Šimona, Nestoria, Manese, Jeronýma Pražského, Luthera a Kalvína. Z řady velikánů barokních staveb uveďme Italy G. B. Matthaeie, D. Martinelliho, J. Santiniho zv. Aichl, Němce Kryštofa Dienzenhofera a jeho počestného syna Kyliána Ignáce. (Matějček, Dějiny umění, 1942, s. 435) „V rámci monumentální architektury rozvíjela se i sesterská umění, sochařství a malířství. Barokní touha po dekorativním přepychu podněcovala vydatně rozvoj plastiky tesané v kameni a modelované v štuku, protireformační kult svatých podporoval rozvoj umění kamenického a řezbářského. Církevní architektury osazovány byly kamennými sochami, na náměstích vztyčovány byly sochařské sloupy a sousoší, tehdy zrodila se i myšlenka osadit pilíře gotického mostu Karlova alejí soch světských. Kostelní interiéry byly vybavovány oltáři oslňujícími bohatstvím plastického tvaru, barvy a zlacení.“

K původním, italským tvůrcům se později přidali němečtí sochaři J. Brokoff, F. M. Brokoff a zvláště M. Braun, jako umělec „vášnivého, patetického výrazu“.

(Matějček, op. cit., s. 436) „Také principy barokního malířství byly k nám zaneseny v druhé čtvrti 17. století Italy, a to v oboru malby nástěnné i na plátně malovaného obrazu závěsného. Stropy prvních kostelů a paláců barokních byly malovány cizinci ve smyslu iluzionismu, prolamujícího klenutí a předstírajícího průhledy do nadzemských výšin.“ Jejich českými následovníky byli: K. Kréta, P. Brandl aj. Habsburkové nebyli původně příliš štědrí k jinak preferované římskokatolické církvi. Do poloviny 16. století byli méně zámožní než např. Pernštejnové nebo Rožmberkové. Situaci po roce 1620 ozřejmuje M. Vilímková (Stavitelé chrámů, 1986, s. 28) „Najednou totiž bylo z čeho rozdávat. Především měl panovník k dispozici množství statků konfiskovaných účastníkům stavovského povstání. Hybnou silou se pak stalo protireformační úsilí, jehož protagonistou byl sám Ferdinand II. a nástrojem především jezuité (s. 34) Zásluhou pražského arcibiskupa Arnošta kardinála Harracha uzavřel Ferdinand II. s papežem Urbanem VIII. zvláštní smlouvu, zvanou „contractus salis“. Jednalo se o pomoc klášterům poškozeným v dřívějších dobách a podle znění tohoto dokumentu z 22. března roku 1630 mělo být 15 kr. z každé prodané míry soli ukládáno do tzv. „solné pokladny“. Nebylo to tak málo. Příjem „solné pokladny“ se pohyboval mezi 15 000 a 23 000 zl. ročně.“

Měšťanské domy byly skupovány a na jejich místě budovány paláce, kláštery a chrámy. Např. v Praze poslední čtvrtiny 17. století se stavělo na všech stranách. Dokonce od konce 17. století i dřevěné ohrady na zvířata užívaná ku štvanicím a zápasům býků, psů, jelenů a kanců. (příkladem je Štvanice v Praze). Barokní slavnosti si žádaly iluzivní stavby, ohňostroje ap.

3. Jak se tvořil život duchovní?

Bezprostředně po bitvě bělohorské vítězný Ferdinand II. usiloval o potlačení nekatolických vyznání v Čechách a na Moravě. Fanatickým přístupem se při tom vyznačoval arcibiskup pražský Lohelius. Těm „katolíkům“, kdo by se mu podrobili, měl být povolen kalich. Našlo se pouze 6 kněží, kteří odpřísáhli v únoru 1621 své bludy. V dubnu toho roku byli obesláni všichni čeští a někteří duchovní evangeličtí (němečtí), aby přijali od arcibiskupa posvěcení, integrovali se do katolické církve a vysluhovali pod jednou. Bez úspěchu. Dne 13. 13. 1621 vypovězení čeští duchovní. Před Velikonocemi 1622 zakázal arcibiskup kalich zcela. Na podzim 1622 vypovězení i němečtí luteránští duchovní. Vypovězení se někdy uchýlili do ilegality, což dosvědčují jednak zprávy o tajném vysluhování podbojí (Beroun, Týn nad Vltavou), jednak opakované vydání patentů proti nim. V listopadu 1622 odevzdána Karlova univerzita jezuitům. Mistři vystěhováni, Karolinum obsazeno vojskem. Téhož roku císař nařídil, že v královských městech smějí být přijímáni za měšťany pouze katolíci. K. Krofta píše (Duchovní odkaz husitství, 1946, s. 253): „V Kutné Hoře již roku 1622 mincmistr Vřesovec zahájil násilné obrácení nekatolických měšťanů, jež tresty, pokutami, hrozbami nutil k přestoupení. Když to nepomáhalo, povolání do Kutné Hory jezuité, aby poučovali bloudící o pravé víře, a vojáci, aby obtěžovali zatvrzelé“. Vojáky museli žít. Dělo se to i jinde jako součást protireformačního programu, jež odpíral církevní pohyby nekatolíkům a mnoho jiného.

(K. Krofta, op. cit., s. 257) „Císař ... patentem z 26. července 1627 nařídil, že budoucně nemá býti v zemi trpěn nikdo, ať muž či žena, šlechtic, měšťan nebo sedlák, kdo by se nepřiznával k víře katolické. Šlechtě povolena šestiměsíční lhůta k přestoupení.“

Každý, kdo by se pokoušel o návrat bývalých řádů náboženských, ntěl být pokládán za škůdce míru a země, a potrestán ztrátou cti, života i statků. Následující masová emigrace dosáhla asi počtu 150–200 000 lidí. Podbojí žilo v ilegalitě. Krofta píše (op. cit., s. 261): „Ještě v době od roku 1661 až 1678 bylo působením jezuitů převedeno k církvi katolické v Čechách na 30 000 osob nekatolických.“ Obdobně na Valašsku. Dá se hovořit o zázraku, když po 161 let trvajícím vymývání mozků se při vydání tolerančního patentu v roce 1781, většinou úředně poddaným nevyhlášeného, přihlásilo v Čechách a na Moravě asi 90 000 tajných „akatolíků“ k vyznání kalvínskému a luterskému. Dosud utajení husité však ani tehdy nemohli vyjít z podzemí, protože jim tato omezená svoboda nestačila, zkrátka nezařadili se.

4. Ekonomicko-sociální stav země

České země představovaly v době předbělohorské oblast v Evropě mimořádně ekonomicky zdatnou a konsolidovanou. J. Polišenský píše (Třicetiletá válka a evropská krize XVII. století, 1970, s. 34):

„Politická, hospodářská i společenská spolupráce katolických a utrakvistických vrstev, která se během života 2-3 generací v Čechách do začátku 16. století vytvořila, prostupovala všechny vrstvy a stavy, a vedla – arci v rámci dané feudální soustavy – ke vzniku spolehlivé základny nejen pro trvalý mír v náboženských otázkách, ale též k zajištění klidného vnitropolitického vývoje.“

K sociálnímu smíru poznamenává (op. cit., s. 51) „O neoprávněném zvyšování robot bez protislužby v rozšíření pozemkové držby není v pramenech zpráv, naopak přesné účetní výkazy velkostatku Smiřických ukazují jednoznačně, že mzdy zemědělských dělníků činily 40–50 % vydání poplužních dvorů, v letech 1609–1916 vzrostly mzdové sazby s místními rozdíly o 20–50 %. Z poměrně klidného sociálního vývoje v 1. polovině 16. století až do Bílé hory lze pak usuzovat, že podobná situace vládla i na jistých pozemcích.“

Naopak vývoj po Bílé hoře charakterizuje takto (op. cit., s. 146):

„Habsburský režim dosazoval již od roku 1621 na místo předbělohorských vyspělých a osvědčených hospodářských i sociálních metod nový směr, založený na bezohledném vykořisťování neplacené pracovní síly poddaných a na omezených výrobních možnostech jejich hospodářství.“ Výjimkou byly valdštejnské statky do roku 1634. Vývoj habsburské ekonomiky byl předznačen vedle mohutných konfiskací pozoruhodnou finanční sférou. (F. Kafka: Bílá hora a české dějiny, 1962, s. 240–241): „Postižení byli však ožebračováni nejen faktem konfiskace a nuceného prodeje, nýbrž i tím, že kupní cena za prodané statky byla vyplácena v nehodnotné měně, tzv. lehké neboli dlouhé minci, která se svou hodnotou nerovnal ani osmině mince dobré. Takovým způsobem byla královská pokladna i postižení připraveni asi o sedm osmin sumy, která jim podle úředního odhadu náležela. Tyto podvodné praktiky byly dílem zvláštního konsorcia, jehož členy byli římský katolík Lichtenštejn, Albrecht z Valdštejna, Pavel Michna z Vacínova, nizozemský obchodník Jan de Witte (nekatolík) a židovský bankéř Jakub Baševí, které ujednalo s císařem smlouvu, podle které za několik milionů prodal právo skupovat starou minci a vydávat novou. Po 14 měsících uvádělo toto konsorcium hospodářský a finanční život ve zmatek, jehož důsledkem byl hospodářský rozvrat a státní bankrot (tzv. kaláda) v prosinci 1623.“

De Witte byl také finančníkem českých stavů před rokem 1620 a ještě Lichtenštejnovi potomci museli část jeho obrovských podvodů uhradit. Mohutnost konfiskací vypočítává Polišenský (op. cit., s. 146) tak, že v 16 českých krajích bylo celkem zkonfiskováno 53 %, o statků nejvíce 82 % v kraji bydžovském, nejméně 32 % v kraji berounském.

Zoufalou hospodářskou situaci poddaných potvrzují četná povstání, například nevolnické povstání 1775, kdy dokonce vzniklo ve Rtyni „selské gubernium“ a jež bylo krvavě potlačeno (E. Bouza, Informační zpravodaj ve Rtyni v Podkrkonoší, 1975).

Zásadní charakteristiku ekonomického stavu prostých lidí nepodává nikdo jiný, než B. Balbín, kterého nemůžeme vinit z protikatolické zaujatosti. Žil 1621–1688. Píše v díle O šťastném, nyní však přežalostném stavu království českého (Z. Kalista, Idea čs. státu, s. 77) „Ať se honosíš jakýmikoliv jménem, ať proslaveným jsi byl buď titulem rady, buď komisaře, buď aktuára, písaře, tajemníka, buď vizitačního neb revizitačního legáta neb legátova náměstka, jestliže jsi radou a pomocí přispíval, aby chudí byli utiskováni, aby z nešťastných sedláků ssali a srkali pot a krev, aby některým bylo ulehčeno, jiným pak přitíženo a mlčel-lis pro uvarování hněvu panovníkova neb z pochlebenství, strachu neb pro zisk, když jsi mohl mluvit a zastati se vlasti tak zkormoucené, nebo dokonce potvrzoval-lis to vše jazykem a perem prodejným: krev nešťastných padne na tebe i na syny tvé. Dělej co dělej, i kdybys denně obětoval a obětoval Bohu, denně unavoval zpovědníky, denně přijímal těla Kristova a krev, své zatracení jíš a piješ, zneuctívaje tělo Boží, praví sv. Augustin: ‚Tělo Kristovo, toť jsou chudí na tomto světě.‘“

*Vydává: VERITAS – historická společnost pro aktualizaci odkazu
české reformace*

Adresa redakce: (PhDr. Luděk Šmíd), Frýdlantská 1301, Praha 8

Redaktor: PhDr. Luděk Šmíd

Uzávěrka: 15. 5. 1994

Pouze pro vnitřní potřebu!